

ІВАНЕНКО О. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права,
історії та теорії держави і права,
заступник директора з навчальної
та методичної роботи
(Навчально-науковий інститут права
імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління
персоналом)

УДК 340.1

ДЕФЕКТ У ПРАВІ ТА ЮРИДИЧНА ПОМИЛКА: АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ

У статті досліджується проблематика дефектів у праві, яка сьогодні, на жаль, не перебуває у фокусі загальнотеоретичної правової науки. Автор пропонує закласти першу наукову цеглину на шляху до побудови міцного фундаменту для обґрунтування доцільності введення вжиток юристами такого терміна, як дефект у праві. У цьому контексті пропонується виходити з розуміння того, що поняття юридичної помилки та дефекту у праві є дуже близькими, але не тотожними, оскільки є принципово різними за своєю природою: дефект у праві може існувати незалежно від волі людини, завжди тягне за собою негативні наслідки, не завжди є наслідком невідповідності правової норми правовому ідеалові, а юридична помилка апріорі залежить від свідомості суб'єкта правотворчої діяльності й наявності правового еталона, а також не завжди тягне за собою негативні наслідки.

Ключові слова: правотворча діяльність, юридична помилка, дефект у праві, дефектність правової норми, недолік, правотворча помилка, негативні наслідки, правове регулювання.

В статье исследуется проблематика дефектов в праве, которая на сегодняшний день, к сожалению, не находится в фокусе общетеоретической правовой науки. Автор предлагает заложить первый научный кирпич на пути к построению прочного фундамента для обоснования целесообразности введения в обиход юристов такого термина, как дефект в праве. В данном контексте предлагается исходить из понимания того, что понятие юридической ошибки и дефекта в праве очень близки, но не тождественны, поскольку являются принципиально разными по своей природе: дефект в праве может существовать независимо от воли человека, всегда влечет за собой негативные последствия и не всегда является следствием несоответствия правовой нормы правовому идеалу, а юридическая ошибка априори зависит от сознания субъекта правотворческой деятельности и наличия правового стандарта, а также не всегда влечет за собой негативные последствия.

Ключевые слова: правотворческая деятельность, юридическая ошибка, дефект в праве, дефектность правовой нормы, недостаток, правотворческая ошибка, негативные последствия, правовое регулирование.

The article deals with the problems of defects in law, which today, unfortunately, is not in the focus of general theoretical legal science. The author suggests laying the first scientific brick on the way to building a solid foundation to justify the advisability

of introducing the term “defect in law” into the use of lawyers. In this context, it is proposed to proceed from the understanding that the notion of legal error and defect in law is very close, but not identical, because they are fundamentally different in nature: a defect in law can exist independently of the will of a person, always entails negative consequences and is not always a consequence of the discrepancy between the legal norm and the legal ideal, and a legal error a priori depends on the consciousness of the subject of law-making activity and the existence of a legal standard, and also does not always entail Negative consequences.

Key words: *law-making activity, legal error, defect in law, defectiveness of the legal norm, shortcoming, lawmaking error, negative consequences, legal regulation.*

Вступ. Дослідження дефектів у праві актуалізується як ніколи насамперед через те, що вітчизняна правова система, нині перебуваючи в стані свого інтенсивного розвитку, прагне до забезпечення європейських правових стандартів і прав і свобод особи, досягнення високого рівня правового порядку в суспільстві, що є можливим лише в разі забезпечення належного правового регулювання суспільних відносин. Як відомо, одним зі структурних елементів правового регулювання є правотворчість, яку, справедливо можна вважати одним із надзвичайно серйозних надбань людства, оскільки останнє, еволюціонувавши до певного рівня свого розвитку, віднайшло універсальні засоби упорядкування суспільних відносин, що спростило управління суспільством, сприяло подоланню значної кількості соціальних конфліктів. Такими засобами виявилися норми права, які стали результатами правотворчої діяльності. Надзвичайно активна динаміка розвитку суспільних відносин, зміна політичної ситуації під впливом глобалізаційних світових процесів впливають на якість і стан чинного законодавства, а тому виявлення та усунення дефектів у праві сприятиме забезпеченню належного рівня правопорядку й суб'єктивних прав і законних інтересів членів суспільства.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення теоретико-правового аналізу природи та сутності дефектів у праві, а також формулювання основних шляхів їх недопущення й подолання.

Результати дослідження. Не викликає жодних заперечень теза, що головною метою будь-якого пізнання є встановлення істинного знання, і те, що шлях до останнього є надзвичайно складним через наявність постійних внутрішніх суперечностей і зіткнень ідейного та світоглядного характеру, боротьбу із соціальними ілюзіями, аналіз співвідношення ідеологічних і науково-теоретичних форм відображення реальної дійсності, з'ясування соціально-практичних і ментальних передумов теоретичних побудов явищ правової й соціальної сфер. Справедливо буде говорити про те, що проблематика пошуку істинного знання постійно перебуває у фокусі кожної науки, належить до вічних і провідних проблем, адже істина є соціальною та особистісною загальнолюдською цінністю, метою науки, ідеалом усіх моральних мотивів людей [1, с. 480]; відповідністю наших знань дійсності [2]; таке відома і бажаність особистості, від корпоративних інтересів окремих партій або громадських рухів, та від людської свідомості взагалі, тобто істиною є не властивість матеріальних об'єктів, а характеристика знання про них [1, с. 481].

На сьогоднішній день тенденція розуміння істини полягає в тому, що реальна дійсність, відображена в істинному знанні, трактується як об'єктивна реальність, яка існує незалежно від свідомості й сутність якої виявляється через явище; а пізнання та його результати – істина – нерозривно пов'язані з предметно-чуттєвою діяльністю людини, з практикою, достовірне знання сутності та її проявів відтворюється в практиці [3, с. 231–239]. Простіше кажучи, істинним можна вважати знання про явище реальної дійсності, отримане в результаті адекватного відображення об'єкта суб'єктом, яке відтворює перший таким, яким він існує незалежно від свідомості суб'єкта пізнання.

Прописною істиною будь-якої науки є теза, що отримання істинного знання є можливим виключно через виявлення й подолання помилковості як її діалектичної протилежності.

А в цьому сенсі абсолютно логічно говорити про те, що суб'єктивне заперечення помилковості є абсолютним нівелюванням історико-соціальних пізнавальних традицій, оскільки в процесі наукового пошуку рано чи пізно помилки відкидаються або перетворюються на істинне науково обґрунтоване об'єктивне знання. Тому помилки можна розглядати як діалектичний спосіб пошуку істинного знання, а отже, жодним чином не варто перебільшувати їх шкоду й применшувати їх користь [1, с. 481]. Але тут варто наголосити на тому, що за своєю сутністю помилковість є ненавмисною, і саме це відрізняє її від неправди й дезінформації.

Повертаючись до головної мети дослідження, можемо зазначити, що пошук істинного наукового знання про явища правової дійсності також стикається з помилковістю. У цьому разі нас цікавить правотворчий процес і форми об'єктивації помилковості під час пошуку істинного знання в процесі його здійснення.

Допущення помилок у процесі правотворення призводить до дефектності права. Нині юридичною наукою дефектність права сприймається надзвичайно скептично. Більшість представників наукової спільноти аргументують таке ставлення до цього терміна тим, що ареалом його використання традиційно є галузі технічних і природних наук. Проте існують і ті, що вбачають сенс у введенні у використання юридичною наукою такого терміна, як дефект у праві [4]. На перший погляд у процесі правового регулювання, зокрема під час здійснення правотворчої діяльності, мають місце помилки та недоліки, які згодом об'єктивуються в приписах правових норм, а отже, здавалося б, уведення в обіг і використання такого терміна, як дефект у праві, є цілком припустимим і прийнятним. Проте, як свідчить практика, із цього приводу триває жвава дискусія.

Найвагомішим аргументом опонентів щодо введення терміна «дефект» у праві є те, що абсолютно некоректно включати притаманне природничим і точним наукам поняття до вже сформованої професійної юридичної мови, адже сьогодні спостерігається активізація процесу ускладнення сучасної юридичної лексики, піднімається на-гора питання необхідності формулювання наукових критеріїв і визначень, законів і принципів наукового знання, за допомогою яких можна було б визначати межі відповідності й невідповідності, правильності й неправильності, межі істинності або хибності, критерії визначення сумлінної чи несумлінної помилки або свідомої омани тощо [5, с. 18]. Така проблема, як ускладнення юридичної термінології, отримала назву транстермінологізації. Проте визнання такого явища не повинно обмежуватися лише його констатацією, що в результаті може призвести до безпідставного ускладнення та захащення юридичного тексту [6, с. 134–140].

Іншим аргументом щодо заперечення вживання терміна «дефект» у праві є те, що правова наука вже має у своєму здобутку таке поняття, як юридична помилка, яку прийнято розуміти як викривлене волевиявлення суб'єкта правотворчої діяльності [7, с. 12–14]. Проте, на наш погляд, за такого підходу опоненти вживання терміна «дефект у праві» входять у резонанс із самими собою, адже, визнаючи існування юридичних помилок, тим самим визнають наявність неякісних нормативно-правових актів, що, у свою чергу, є недоліком правового регулювання. Якщо ж звернутися до етимології слова, то побачимо, що недолік тлумачиться як відхилення від норми або дефект [8], а отже, недолік і дефект є синонімами. Заради справедливості варто сказати, що найбільший супротив уведення терміна «дефект у праві» зустрічає з боку представників теорії права, а галузеві науковці-юристи [9, с. 15–21], навпаки, напрочуд одностайні в тому, що таке явище, як дефект у праві, має місце.

Деякі науковці, здебільшого представники державно-правових наук [10, с. 62–64], схиляються до того, що дефект у праві є синонімом юридичної помилки. Проте в спеціальній літературі розповсюдженою є позиція, згідно з якою юридичною помилкою є результат інтелектуальної або вольової діяльності людини, який не відповідає істинним знанням (у контексті конкретної життєвої ситуації), хибний, ненавмисний, проте міг би бути передбачений [11, с. 3].

Такі помилки ще називають правотворчими та пропонують розглядати як невідповідність нормативно-правових актів або приписів окремих правових норм вимогам реалій сьогодення [12, с. 53], а також протиріччя та невідповідності між елементами правової

системи [13, с. 384–395]; хибне знання, отримане суб'єктом правотворчої діяльності під впливом неправильного розуміння обставин і наслідків учиненого діяння [14, с. 46–48]. Юридично значущий результат неможливості кваліфікувати суспільні відносини, тобто неможливості встановити тотожність між фактичним складом і юридичним складом зазначених відносин, зумовлений тільки такою сумлінною оманю суб'єкта правотворення щодо обставин, які мають юридичне значення, яка є непереборною в конкретних умовах правозастосування за відсутності провини в діях або бездіяльності зазначеного суб'єкта щодо можливості уникнення такої омани [15, с. 5]. Аналіз зазначених наукових позицій свідчить про єдине: всі однакові в тому, що спільним критерієм можна вважати протиріччя, тобто невідповідність певному істинному ідеалові, через що й продукується суб'єктом правотворчої діяльності хибне знання про сутність об'єкта правового регулювання. Але тут також виникає низка логічних запитань на кшталт того, а що саме вкладають науковці в розуміння поняття істинного знання; де і як визначено правовий еталон, відповідно до якого встановлюється хибність чи істинність наукового знання; якщо, припустимо, такий правовий еталон існує у вигляді константи, то де визначено вичерпний перелік критеріїв, відповідно до яких має бути проведено зіставлення на предмет хибності чи істинності правового знання; чи завжди досліджувана помилка є деструктивною за своєю природою в розрізі ефективності правового регулювання тощо. На превеликий жаль, нині проведені дослідження із цієї проблематики абсолютно не наблизили нас до відповідей на поставлені запитання.

На наше переконання, юридична помилка та дефект у праві є різними за змістовим навантаженням правовими категоріями. Сутнісною ознакою дефекту є негативні наслідки для суб'єктів права через те, що має місце певне недопрацювання, недолік тощо. Він може об'єктивуватися в різноманітних перешкодах у здійсненні фактичних правовідносин через неоднозначність змісту приписів правових норм, якими ці правовідносини мають бути урегульовані; неякісному тлумаченні, що заважає нормальній реалізації норм права тощо. До того ж дефекти у праві не завжди є наслідком діяльності суб'єктів правотворчої діяльності, адже трапляються випадки, коли їх існування є об'єктивним і певною мірою виправданим, оскільки впливає зі специфіки природи суспільних відносин, що підлягають упорядкуванню. Наприклад, регламентація сімейно-шлюбних відносин здійснюється згідно із загальними принципами, що відповідає загалом сутності сімейно-правових відносин, але не позбавлена недоліків у частині ефективності правового регулювання зазначених відносин.

Якщо ж говорити про юридичну помилку, то тут на перший план виносяться саме свідоме порушення правил правотворчої техніки відповідним суб'єктом, тобто відхід від дотримання щонайменше принципів справедливості, пропорційності, доброчесності тощо. Більше того, юридична помилка, на наше переконання, є безпосереднім результатом дефекту у праві, зумовлює негативний вплив дефектної правової норми на процес здійснення правовідносин, які цією нормою мають регулюватися, через те що суб'єкт правозастосування в силу передбачених законом повноважень повинен таку норму застосовувати.

Висновки. Резюмуючи зазначене вище, хотілося б наголосити на тому, що загальна теорія права, попри свою консервативність, усе ж таки має гідно відповідати на виклики реальної правової дійсності в частині наукових розвідок загалом. У зв'язку із цим у фокус її наукових дискусій має потрапити проблематика дефектів у праві, адже заперечення явищ реального життя абсолютно не виключає їх існування. Тому ми пропонуємо закласти першу наукову цеглину на шляху до побудови міцного фундаменту для обґрунтування доцільності введення в ужиток юристами такого терміна, як дефект у праві. Дійсно, поняття юридичної помилки та дефекту у праві є дуже близькими, але не тотожними, оскільки є принципово різними за своєю природою: дефект у праві може існувати незалежно від волі людини, завжди тягне за собою негативні наслідки, не завжди є наслідком невідповідності правової норми правовому ідеалові, а юридична помилка апріорі залежить від свідомості суб'єкта правотворчої діяльності й наявності правового еталона, а також не завжди тягне за собою негативні наслідки.

Список використаних джерел:

1. Філософія: навч. посібник / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін.; за ред. І.Ф. Надольного. 6-те вид., випр., і доп. Київ: Вікар, 2006. 534 с.
2. Ванчак М.Л. Поняття законотворчих помилок у кримінальному праві. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»: зб. наук. праць / засн. Львів. держ. ун-т внутр. справ. 2011. № 3. С. 231–239.
3. Бабичев И.В., Кодина Е.А. Некоторые дефекты и пробелы в муниципальном праве. Пробелы и коллизии в законодательстве Российской Федерации о местном самоуправлении. 2008.
4. Масловская М.В. О некоторых дефектах избирательного права. Конституционное и муниципальное право. 2009. № 18. С. 9–12; Власенко Н.А. Логико-структурные дефекты системы советского права. Правоведение. 1991. № 3. С. 21–26
5. Люксембург А.В., Симкин В.С. К вопросу об образовании и образовательном языке. Юридическое образование и наука. 2007. № 3. С. 15–18.
6. Туранин В.Ю. Транстерминологизация – новая проблема современного юридического языка. Право и политика. 2005. № 2. С. 134–140.
7. Туранин В.Ю. Типология ошибок использования юридической терминологии в российском законодательстве. Российская юстиция. 2009. № 8. С. 12–14.
8. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/nedolik>.
9. Матейкович М.С. Дефекты конституционно-правового регулирования в Российской Федерации. Государство и право. 2007. № 12. С. 15–21.
10. Хабибуллина Г.Р., Загидуллин Р.И. Дефекты законодательных актов субъектов РФ в сфере наделения органов местного самоуправления отдельными государственными полномочиями (на примере Приволжского федерального округа). Конституционное и муниципальное право. 2011. № 5. С. 62–64.
11. Казгериева Э.В. Общенаучная постановка проблемы ошибок и необходимость теоретического обоснования в правоведении. Юридическое образование и наука. 2006. № 3. С. 3–7.
12. Захарова М.В. Экзегетический и социологические методы толкования как способы выявления и преодоления правотворческих ошибок: французский опыт решения проблемы. Юридический мир. 2009. № 7. С. 53–56.
13. Баранов В.М., Сырых В.М. Законотворческие ошибки: понятие и типология. Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование: сб. ст.: в 2 т. / под ред. В.М. Баранова. Нижний Новгород, 2001. Т. 1. С. 384–395.
14. Нургалеев Ш.Х., Чинчикова Г.Б. К вопросу о юридических ошибках. Безопасность бизнеса. 2006. № 3. С. 46–48.
15. Еременко А.С. О понятии юридической ошибки в правоприменительной деятельности. Арбитражный и гражданский процесс. 2010. № 11. С. 2–5.

